

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОГО ПОЛЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті сформульовані теоретичні принципи дослідження поняття «соціальний діалог». У роботі здійснено спробу парадигмального аналізу поняття «соціальний діалог», розглянуто подальші шляхи дослідження поняття «соціальний діалог» у рамках різних соціологічних теорій.

Ключові слова: соціальний діалог, парадигма, парадигмальний аналіз, соціологічні теорії, сучасне українське суспільство, концепт, соціологічний дискурс, соціальні практики.

В статье сформулированы теоретические принципы исследования понятия «социальный диалог». В работе осуществлена попытка парадигмального анализа понятия «социальный диалог». В статье рассмотрены дальнейшие пути исследования понятия «социальный диалог» в рамках разных социологических теорий.

Ключевые слова: социальный диалог, парадигма, парадигмальний аналіз, социологические теории, современное украинское общество, концепт, социологический дискурс, социальные практики.

In the article the formulated theoretical principles of research of concept social dialog. In-process realizable attempt of paradigmas analysis of concept social dialog. In the article the considered further ways of research of concept social dialog within the framework of different sociological theories.

Key words: social dialog, paradigm, paradgmal'niy analysis, sociological theories, modern Ukrainian society, koncept, sociological diskurs, social practices.

Постановка проблеми. Проблематика соціального діалогу є мультинауковою. Дане поняття активно застосовується в європейському праві і є основою вдосконалення соціальних практик у розвинених країнах світу. На сьогодні гостро стоїть проблема тлумачення поняття соціального діалогу в розрізі основних соціологічних теорій.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття «соціальний діалог» розглянуто в роботах М. Черниш, Н. Крещенко, В. Єлагіна, С. Багрич, але роботи цих вчених належать до економіки та юриспруденції. Незважаючи на дослідження проблеми розвитку в рамках економіки і права, в соціології проблематика пов'язана з соціальним діалогом і є майже не дослідженою. Тому нагальною проблемою є розгляд соціального поля в розрізі соціального діалогу.

Мета статті. Застосувати парадигмальний аналіз до соціального поля соціального діалогу в сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Основна частина. Соціальний діалог є широковживаним поняттям, яке ще не має соціологічної концептуалізації. Саме відсутність соціологічної концептуалізації поняття «соціальний діалог» заважає створенню ефективних соціальних технологій, які б сприяли багатосторонньому

процесові взаємодії між роботодавцями, працівниками та іншими учасниками трудових взаємин. Соціальний діалог є маловивченим соціальним феноменом, який потребує всебічного наукового усвідомлення. Сьогодні до соціального діалогу закликають держава, міжнародні організації та громадські організації. В умовах, коли немає чіткого розуміння алгоритмів його здійснення, постає проблема соціальної реакції з боку всіх учасників соціального діалогу. В цих умовах кожний, будь то комерційна компанія, політична партія або громадська організація, змушений зважати на думку величезної кількості представників зовнішньої громадськості, що якщо й не має безпосереднього відношення до діяльності суб'єкта, то побічно однаково впливає. На думку Е. Когана, «звідси виникає необхідність домовлятися й знаходити загальну мову з величезним числом соціальних організацій, груп, індивідів і т. д., при цьому дуже важливо усвідомлювати відповідальність за свої дії, більшу, ніж це було раніше, у століття ізольованого суспільства» [10]. Це означає, що згодом почнуть формуватися загальні критерії роботи, очевидні для споживачів, керівників підприємств, чиновників, громадян, і тому протистояння зміниться співробітництвом. Тому в рамках соціального діалогу підвищується

значення соціальної комунікації в рамках соціального діалогу.

З точки зору теорії ігор, для учасника гри найвищою насолодою є можливість бути причетним до діалогу, який здійснюється в рамках великої інформаційної гри. Саме тому пересічні громадяни вважали, що участь у грі, незважаючи на результат, підвищує її соціальний статус. Ця гра є елементом споживацького суспільства. Це збігається з думкою французького соціолога Ж. Бодрійяра: «Суспільство споживання модернізує систему своїх церемоній, тому і спілкування, і діалоги різного рівня тут відбуваються за допомоги електронної меси». Зазначена меса символічно нагадує жертвоприношення, але сьогодні має вигляд лише спілкування та комунікаційних актів, які передаються за допомоги сучасних приладів [1, с. 137]. Інакше кажучи, спілкування здійснюється тепер не з опорою на символічне, воно відбувається з опорою на техніку. Саме за допомогою техніки і формуються комунікаційні процеси.

Будучи представником неомарксистської соціологічної школи, Г. Лукач заявляв: «Онтологічно розглянена історія в її вирішальній революційній фазі самознаходження за допомогою пролетарської класової боротьби була абсолютно протилежна розумінню історії як регулятивного принципу впорядкування індивідуальних фактів» [7]. Тобто, теорія неомарксизму, на відміну від класичної марксистської теорії, розглядала можливість процесу, схожого на соціальний діалог. Але для цього потрібно було ототожнити інтереси пролетаріату з секулярністю суспільного розвитку, і саме це припущення виражає сам характер сучасної йому епохи. Подальші тенденції суспільного розвитку показали правильність припущення Г. Лукача, і суспільна потреба в ньому зростає все більше в різних країнах світу не оминаючи й України.

В рамках соціального діалогу відбувається процес зіткнення кількох великих соціальних груп, що перетворює учасників діалогу на натовп. Іспанський вчений Ортега-і-Гасет вважає: «Натовп – поняття кількісне й видиме. Виражаючи її в термінах соціології, ми приходимо до поняття соціальної маси. Усяке суспільство – це динамічна єдність двох факторів, меншостей і маси. Меншості – це особистості або групи особистостей особливого, спеціального достоїнства. Маса – це середня, пересічна людина» [12, с. 17]. Це дає нам можливість сприймати це поняття в новій формі. Бути учасником натовпу – це просто мати ще одну соціальну ознаку. Хоча ця ознака і формує портрет людини без індивідуальності, вона нічим не відрізняється від інших, безособового «загального типу». В безіндивідуальному світі соціальний діалог перетворюється на діалог двох масок.

Узагалі більшість соціальних груп, що знаходяться посередині між поняттям маси та натовпу, мають спільні соціальні статусні та рольові ознаки, так як для утворення більшості груп необхідно, щоб її учасники мали можливість вести внутрішньо груповий діалог. Співпраця всередині групи – це фактор вторинний, результат соціальної спорідненості. Ця спорідненість базується на їх спільній опозиційній

соціальній реальності, яка є вираженням соціальних практик, що, у свою чергу, є вираженням соціальної структури. Іноді такий характер групи виражений явно, наприклад «нонконформісти», тобто «незгодні», яких зв'язує тільки їхня незгода з більшістю. Приналежність до маси є суто психологічною ознакою, що не потребує формального вираження та участі в соціальних ритуалах. На нашу думку, заради ефективності ці процеси повинні мати спільний стрижень. На думку Ж. Бурдо, більшість соціальних практик повинно базуватися на жорсткому прагматизмі [2, с. 158]. Відсутність прагматизму в учасників соціального діалогу може призводити до відсутності мотивації його ефективного проведення. Суспільна необхідність соціального діалогу, особливо на фоні підтримки держави, може натикатися на його імітацію з боку деяких його учасників. Подібні дисфункційні соціальні практики здебільшого продукуються роботодавцями, які, імітуючи його проведення, мають на меті стимулювати його профанаційність. Так як у процесі соціального діалогу роботодавцям доводиться йти на поступки, у процесі імітації соціального діалогу роботодавців вирає двічі. Вони, з одного боку, показують свою покору до вимог суспільства та держави, а, з іншого боку, вони ставлять перепони іншим учасникам соціального діалогу висунути та задовольнити свої вимоги, які спрямовані на поступки самих роботодавців.

Соціальний діалог як складний соціокультурний феномен вимагає специфічного соціокультурного тлумачення. На думку В. Зеньковського, «культура формує завжди свій «передовий клас», у якому кристалізуються творчі сили й устремління епохи, у представників цього «передового класу» поступово складається своя особлива психологія, істотно й глибоко відмінна від церковності» [8, с. 81]. Антирелігійність культури була закладена в соціальні практики в епоху ренесансу, але ця соціальна установка була сформована в процесі формаційної боротьби між капіталізмом та феодалізмом та між теоріями релігійної та антирелігійної концепції соціального буття. В теорії В. Зеньковського зважається на те, що з матеріалістичного детермінізму випливає заперечення волі, тому зникає й звичайне поняття відповідальності, з якого суспільство виводить право покарання [8, с. 252]. Відсутність релігійної етики була необхідним явищем для розвитку світського суспільства, але сьогоднішня криза капіталістичного укладу соціальних практик призводить до ренесансу релігійної філософії, яка може за допомогою своєї етики сприяти розвитку соціального діалогу між різними його учасниками, бо представники різних соціальних верств та прошарків мають свої релігійні переконання, які не залежать від статусно-рольових наборів. Саме тому в багатьох країнах світу представники релігійних організацій є активними учасниками соціального діалогу. Незважаючи на автономність українських релігійних організацій від держави, їх участь у соціальному діалозі є бажаною.

Так як на ефективність соціального діалогу впливає творчість у проведенні активної стадії діалогу, культурна складова сублімує творчий вектор

соціального діалогу. До того ж творчість є запорукою неординарності підходів до ведення діалогу та представлення своїх позицій. На думку І. Герраїмчука, «творчість забезпечує безліч ймовірних дій (нескінченності) самою своєю присутністю якоїсь еволюційної моделі в цілісній свідомості найбільш усвідомленою особистістю варіантами (найбільш ймовірними) робляться життєві лінії, які можуть привести до втілення більше еволюційної моделі» [4, с. 81-82]. Тому творчість допомагає спрямовувати зусилля учасників соціального діалогу на найбільш ймовірні змісти, так як окремі особистості, що беруть участь в активній фазі соціального діалогу, спрямовані на найбільш еволюційні явища.

Крім усього іншого, ефективний соціальний діалог повинен бути конструктивним. Представник теорії конструктивізму, болгарський соціолог С. Цоколова вважає: «Справа в тому, що епістемологічні максими конструктивізму (також являють собою продовження й розвиток гарний відомої традиції скептицизму) обґрунтовуються конкретною науковим матеріалом у рамках соціології та гуманітарних наук, що принцип невіддільності знання від моторної активності живого організму являє собою один з наріжних каменів конструктивізму [14, с. 2]. Конструктивність діалогу є запорукою чесності сторін та бажання йти на взаємовигідні поступки. Дана дефініція спирається на високий рівень моральності в соціальних практиках, і сформульована вона О. Дробницьким [6]. Слід зважити, що О. Дробницький спирається на роботи М. Шелера: «Історія самосвідомості людини, історія основних ідеально-типових способів, якими він себе мислив, споглядав, почував, розглядав включеним у порядок буття» [15, с. 71]. Моральність в елементах соціальної динаміки розглядається і в теорії структурного функціоналізму. Зокрема, Р. Мертон писав: «Моральний мандат на досягнення успіху створює вплив, змушуючи досягати соціального успіху за допомогою чесних засобів, якщо можливо, і за допомогою брудних, якщо необхідно. Моральні норми, звичайно, продовжують повторювати правила гри й закликали до чесної гри, у той час коли поведження відхиляється від норми [11, с. 291]. Зазначені принципи є коригуючими в аналізі поняття соціального діалогу, бо спираються вони на зростання людської самосвідомості, що відбуває стрибками в деякі відмітні моменти історії соціального розвитку. Так як теорія конструктивізму та моральності, що являють собою соціальний та етичний зміст законодавства, є важливими складовими ефективності соціального діалогу, вони формують новий рівень громадянської свідомості. А саме громадянська свідомість і є запорукою каталізації соціального діалогу.

Системність соціальний діалог здобуває в рамках культури та соціальних ритуалів. Тому уявна модель соціального діалогу є схожою на діалог між представниками різних культур. На думку О. Дробнижева, «правила культури, до якої ми належимо, відносні і не мають універсальної значимості. Щоб зрозуміти поведження представника іншої культури, треба знати, наскільки традиційно його поведження для

його власної культури» [13, с. 116]. Тому соціальний діалог на перших стадіях і зводиться до оцінки сторонами одна одної та загальних перспектив діалогу. Основною проблемою даної стадії є оцінювання змістів і значень явищ, пов'язаних з іншими сторонами, що відбувається згідно зі стандартами й критеріями власної культури, яка трансформується в позицію даної сторони. Тим більше, що у повсякденній свідомості свої культурні цінності розглядаються як природні. Однак ті самі явища в різних культурах мають різний сенс. А це, у свою чергу, означає, що культура не підкоряється яким-небудь абсолютним критеріям. Позиція кожної зі сторін є відносною, і тому адекватно її оцінити можна тільки в її власних рамках соціальної реальності. Тому слід шукати шляхи щодо адекватного оцінювання позицій людей, що знаходяться по іншу сторону перемовин, які є частиною соціального діалогу. На нашу думку, таким поняттям могла б стати толерантність або, виходячи з особливостей соціального діалогу, – раціональна толерантність. Дане поняття означає вміння прочитувати справжні наміри вчинків людей на не зовсім звичній мові – намагатися допомогти людині із благими намірами й протидіяти дурним намірам або тому, що можна назвати безтактністю [13, с. 117].

Все вищеперераховане є частиною комунікаційного процесу, який слід вважати частиною соціальної комунікації. Соціальна комунікація виступає як специфічний вид суспільних відносин, що допомагають налагодженню соціального діалогу. На думку Ю. Ірхіна, «існують наступні політико-комунікаційні моделі: віщання (поширення інформації з одного центру), консультаційна (користувач сам шукає інформацію), реєстраційна (центр збирає й контролює інформацію), діалогова – дво- або багатобічний рівноправний обмін інформацією» [9, с. 87]. Соціальний діалог і повинен стати багатобічним рівноправним обміном інформацією, яка виражає майбутні соціальні стратегії розвитку для його безпосередніх учасників.

Висновки. Соціальний діалог не має широкого висвітлення в соціології, що актуалізує проблему парадигмального аналізу соціального діалогу. З точки зору різних парадигм, тлумачення соціального діалогу носить різний характер. Соціологічний постмодернізм розглядає соціальний діалог як феномен споживацької доби, де соціальний діалог перетворюється в соціальний монолог і здійснюється через засоби масової інформації. Найгіршим у цій ситуації є не тільки покірність усіх сторін умовам найавторитетнішої сторони, але й радість від участі в цьому процесі через унікальність своєї репрезентації в інформаційному полі.

Аналіз поняття «соціальний діалог» крізь призму інших соціологічних парадигм показав значущість у налагодженні соціального діалогу рівня культури, толерантності, моральності та прагматизму учасників діалогу. Ці аспекти важливі через особливості ведення самого діалогу в процесі викладення та захисту своїх позицій і статусно-рольові особливості в суспільній ієрархії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр, Е. А. Самарской. – М. : Республика; Культурная революция, 2006. – 269 с.
2. Бурдо Ж. Властители дум: пророки силы, добра и красоты / Ж. Бурдо. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 232 с.
3. Габитова Р. М. Философия немецкого романтизма: Гельдерлин, Шлейермахер / Р. М. Габитова. – М. : Наука, 1989. – 160 с.
4. Гераимчук И. М. Философия творчества : [монография] / И. М. Гераимчук. – К. : ЭКМО, 2006. – 120 с.
5. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии / Э. Гуссерль. – М. : Академический Проект, Раритет, 2000. – 312 с.
6. Дробницкий О. Г. Моральная философия / О. Г. Дробницкий. – М. : Гардарики, 2002. – 523 с.
7. Дмитриев А. Н. Марксизм без пролетариата: Георг Лукач и ранняя Франкфуртская школа (1920-1930-е гг.) / А. Н. Дмитриев. – СПб. : Изд-во Европ. ун-та в Санкт-Петербурге. – М. : Летний сад, 2004. – 528 с.
8. Зеньковский В. История русской философии. / В. Зеньковский. – М. : Академический Проект, Раритет, 2001. – 880 с.
9. Ирхин Ю. В. Социология культуры / Ю. В. Ирхин. – М. : Экзамен, 2006. – 525 с.
10. Коган Е. В. Социальный диалог как мировая тенденция общественного развития [Электронный источник] / Е. В. Коган. – Режим доступа : <http://www.hse.ru/data/2011/05/23/1213980781/006.pdf>.
11. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873 с.
12. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : АСТ, 2002. – 509 с.
13. Социология межэтнической толерантности / [отв. ред. Л. М. Дробижева]. – М. : Изд-во Института социологии РАН, 2003. – 222 с.
14. Цоколов С. Дискурс радикального конструктивизма / С. Цоколов. – М. : Изд-во Института социологии РАН, 2000. – 332 с.
15. Шелер М. Избранные произведения / М. Шелер. – М. : Гнозис, 1994. – 490 с.

Рецензенти: *Осипов А. О., д.філос.н., проф.;*
Калашнікова Л. В., к.соц.н., доц.

© Довгаль І. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії: 30.03.2012 р.

ДОВГАЛЬ Ігор В'ячеславович – докторант кафедри соціології та соціальної роботи КПУ, к.е.н., доц., директор Криворізького інституту МАУП.

Коло наукових інтересів: соціальний діалог.